

ПРОРИВ ДНІПРОВСЬКОГО ЗАГОНУ КОРАБЛІВ З БУБНОВОГО ДО КИЄВА – ГЕРОЇЧНА СТОРІНКА КИЇВСЬКОЇ СТРАТЕГІЧНОЇ ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ

Сергій СОКОЛЮК,

доцент кафедри ВМС НУОУ, кандидат історичних наук, член Національної спілки журналістів України, капітан 1 рангу запасу

Соколюк С. *Прорив Дніпровського загону кораблів з Бубнового до Києва – героїчна сторінка Київської стратегічної оборонної операції.*

У статті висвітлено успішний прорив Дніпровського загону кораблів з Бубнового до Києва у серпні 1941 року, здійснений за складних умов завдяки якісно розробленому плану прориву та його бойового забезпечення, добре організованій тактичній взаємодії загону з артилерією й авіацією Південно-Західного фронту.

Ключові слова: *Київська стратегічна оборонна операція, Дніпровський загін кораблів, бойові групи прориву, тактична взаємодія кораблів, артилерії і авіації.*

Соколюк С. *Прорыв Днепровского отряда кораблей с Бубнового к Киеву – героическая страница Киевской стратегической оборонительной операции.*

В статье освещается успешный прорыв Днепровского отряда кораблей с Бубнового к Киеву в августе 1941 года, осуществленной в сложной обстановке благодаря качественно разработанному плану и его боевому обеспечению, хорошо организованному тактическому взаимодействию отряда с артиллерией и авиацией Юго-Западного фронта.

Ключевые слова: *Киевская стратегическая оборонительная операция, Днепровский отряд кораблей, боевые группы прорыва, тактическое взаимодействие кораблей, артиллерии и авиации.*

Sokolyuk S. *Dnieper squadron's breakthrough from Bubnove to Kyiv – Kyiv heroic page of the strategic defense operations.*

The article highlights a successful Dnieper squadron's breakthrough from Bubnove to Kyiv in August 1941, made for difficult conditions due to quality plan developed breakthrough and its combat support, well-organized tactical squad interaction with artillery and aviation Southwestern Front.

Keywords: *Kyiv strategic defensive operation, Dniprovskiy detachment, combat breakout group, tactical interaction of the ships, artillery and aviation.*

Київська стратегічна оборонна операція за своїм значенням посідає одне з найвишнійших місць у воєнній історії України. Цій темі було присвячено чимало публікацій, історичних розвідок. Проте залишилась поза увагою дослідників одна із сторінок тих подій – участь Пінської флотилії в оборонних операціях і бойових діях Південно-Західного фронту у липні-вересні 1941 року.

На радянсько-німецькому фронті першою значною водною перешкодою на шляху німецьких загарбників став Дніпро, який був не тільки потужним водним рубежем, а й важливою прифронтовою комунікацією та ареною низки операцій на території України. Оволодіння розташованими на його берегах найбільшими військово-промисловими центрами і вузлами залізничних,

водних і автодорожних ліній (Київ, Черкаси, Кременчук, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Херсон) стало кінцевою метою цих операцій [1, 12], що зумовлювало широке і різнобічне використання бойових кораблів в басейні Дніпра, де були зосереджені сили Пінської військової флотилії.

Радянська історіографія щодо дій Пінської флотилії у 1941 році була представлена книгою М. П. В'юєнка та Р. М. Мордвинова «Военные флотилии в великой Отечественной войне» [4], мемуарами колишнього главкома ВМФ СРСР адмірала М. Г. Кузнецова «Курсом к победе» [6], працею колективу авторів «Боевой путь советского Военно-Морского флота» [3], у незначній мірі монографією В. Басова «Флот в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг. (Опыт оперативно-стратегического применения)» [2], ширше – книгою А. Лисенка «Моряки Днепровской военной флотилии в боях за Родину» [9], низкою статей і публікацій. На нашу думку, найбільш повноцінним дослідженням, яке узагальнило всі публікації періоду війни та післявоєнного періоду, а також матеріали Архіву Міністерства оборони СРСР та Архіву історичного відділення Головного штабу ВМФ, стала монографія І. Локтіонова [8]. У Росії при дослідженні історії розвитку військово-морського мистецтва

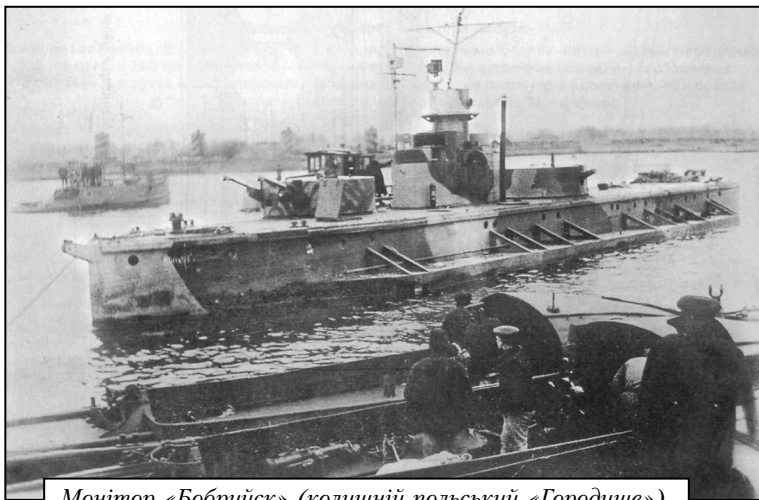
Монитор «Флягин» на параді з нагоди святкування Дня ВМФ 24 липня 1939 р.

загальному аналізу дій рідкових флотилій присвятив увагу В. Доценко [5], дії Пінської військової флотилії у 1941 р. висвітлювали Є. Максимов [10], В. Спічаков [12] тощо.

В незалежній Україні до теми дослідження участі сил Пінської флотилії в бойових діях на радянсько-німецькому фронті, за виключенням О. Лисенка [7] та фрагментарних згадувань у деяких працях і статтях [11; 13], практично ніхто не звер-

тався. Безумовно, обсяг однієї статті не дає змоги у цілком висвітлити цю тему. Утім, одному з епізодів з історії участі кораблів Пінської військової флотилії у сприяттв діях військ Південно-Західного фронту – прориву Дніпровського загону флотилії з району Канева до Києва у середині серпня 1941 року – варто приділити особливу увагу як одному з яскравих прикладів чітко організованої взаємодії сухопутних військ і річкової флотилії, що у сучасному контексті бачиться достатньо актуальним.

Дніпровська військова флотилія, яка існувала з 1931 року, наказом Наркома ВМФ № 00172 від 8 липня 1940 року була розформована. Основну її частину перевели на Дунай, а іншу – відповідно до наказу наркома ВМФ СРСР № 00184 від 17 липня 1940 року – за назвою Головної бази флотилії – Пінськ – перейменували на Пінську військову флотилію. Командувачем був призначений капітан 1 рангу Д. Д. Рогачов (пізніше – контр-адмірал), начальником штабу – капітан 2 рангу Г. І. Брахтман, військовим комісаром – полковий комісар Г. О. Татарченко, а після його смерті від серцевого нападу 14 липня 1941 року – бригадний комісар І. І. Кузнецов [8, 15; 12, 65].

Монітор «Бобруйск» (колишній польський «Городище»)

Значення Пінської флотилії особливо зросло, відколи стала очевидною небезпека нападу Німеччини. Відтак 5 з 9 новозбудованих за рішенням уряду моніторів і бронекатерів було передано саме Пінській флотилії [6, 372]. До її складу увійшла також значна частина кораблів колишньої польської річкової флотилії [10]. Дніпровській військовій флотилії було поставлене завдання протягом року освоїти новий театр воєнних дій і відпрацювати тактику спільних дій з військами Червоної Армії. Із закінченням укомплектування флотилії всі кораблі організаційно були розподілені по дивізіонах, загонах і групах однорідних кораблів, що дозволяло достатньо гнучко здійснювати управління і ефективно використовувати сили [6, 373; 8, 16].

У таблиці 1 наведений загальний склад флотилії станом на 22 червня 1941 року.

Тиловою була визначена Київська військово-морська база зі складом, наведеним у таблиці 2.

Таким чином, на початок війни у складі Пінської військової флотилії (ПВФ) нараховувалося загалом до 86 [8, 15], за іншими даними – до 100 [7, 50] бойових кораблів і суден, особового складу – 2 300 осіб [10], за іншими даними – 446 командирів (110 осіб – політсклад), 650 старшин і сер-

Склад Пінської флотилії (Пінська ВМБ) за станом на 22.06.1941 року

Організаційні складові	Склад сил
Дивізіон моніторів	– монітори «Житомир», «Витебск», «Винница», «Бобруйск», «Смоленск» – 5 од.; – плавбаза «Неман»
Група канонерських човнів	– канонерські човни «Белорус», «Трудовой» – 2 од.
Дивізіон бронекатерів	– №№ 41-45, 51-54 (колишні польські) – 9 од.; – СКА типу «А»: С-1, С-2 – 2 од.; – плавбази: №3, №4, «Березина»
Дивізіон тральщиків-загороджувачів	– МЗ «Пина» (колишній польський); – колесних катерів-тральщиків ТЩ № 1-5 – 5 од.; – колишні польські ТЩ № 30-35 – 5 од.
Загін глісерів	– 11 од.; – плавбаза № 7
109-й окремий зенітний артилерійський дивізіон	– батареї 4-автоматного складу калібром 37-мм – 3 бат. (на механічній тязі)
46-а окрема авіаційна ескадрилья	– літаки Р-10, Р-5, 2 УТИ-4, 2 УТ-1, У-2 – 1 од. Всього – 16 од.
Управління тилу	– склади і майстерні
Пінський військовий порт	
6-а окрема рота морської піхоти	
86-а окрема стрілецька рота (місцева)	

Примітка: таблиця складена згідно з джерелами 8, с.15; 12, с.65-66.

Склад Київської ВМБ (тилової) за станом на 22 червня 1941 р.

Організаційні складові	Склад сил
Учебний загін	– група моніторів («Флягин», «Левачов» типу СБ-37) – 2од.; – група канонерських човнів («Верный», «Передовой») – 2 од.; – загін бронекатерів (№ 201-205, Н-15 – 6 од.); – плавбази «Белоруссия», «Ударник», «БК», №2 – 4 од.
Київський військовий порт	– «Гавань особого призначення» – ГОН; – склади, майстерні; – взводи охорони – 151 омсв, 301 омсв – 2.

Примітка: таблиця складена згідно [8, с.15; 12, с.65-66].

жантів, 2290 червонофлотців і червоноармійців. Усього – 3386 осіб [12, 74].

Основні кораблі флотилії – монітори, канонерські човни, сторожові кораблі і бронекатери – були озброєні морськими артилерійськими системами калібру 120 мм,

102 мм, 76 мм, 122-мм гаубицями, 45-мм гарматами, крупнокаліберними кулеметними установками [8, 15].

Разом з тим, з 00 год. 23 червня 1941 року розпочалося і відмобілізування Пінської військової флотилії, відповідно до

якого на середину липня на Дніпровському басейні були приведені до ладу і передані до складу флотилії 45 нових бойових кораблів [1, 12].

Уже з перших годин війни почали відпрацьовуватися мобілізаційні плани флотилії в Київській ВМБ. Були призвані і переобладнані в канонерські човни 4 буксири («Смольный», «Кремль», «Каганович», «Димитров»), у сторожові кораблі – 8 буксирів («Водопьянов», «Пушкин», «Парижская коммуна», «Техник», «Большевик», «Ворошилов», «Рулевой», «Река»), у сторожові катери типу «Опыт» – 8 прогулянкових теплоходів (С-1, С-2, С-3, С-4, С-7, С-9, С-10, С-12). На озброєння канонерських човнів пішли артилерійські системи 102-120 мм і 76-мм гармати Лендера, 76-мм сухопутні зразка 1902 р. і чотири 76-мм універсальні установки 34-К. Сторожові катери отримали 12 башт з 45-мм гарматами (40-К і 41-К) і гармати 45-мм на тумбах. Крім того, були мобілізовані 10 гвинтових газоходів як катери-тральщики. Усі кораблі і катери мали зенітні кулемети – від одного, який мали тральщики, до восьми – у канонерських човнів. В результаті зусиль робітників заводів «Ленінська кузня» і Київського суднобудівного-судноремонтного ім. Й. В. Сталіна мобілізовані кораблі увійшли до бойового складу раніше накреслених планом термінів (крім СКА). Але швидше за всіх виявилися переобладнаними в несамохідні зенітні батареї три сталеві баржі – на палубі були установлені по два 37-мм автомати 70-К на платформах, отримані перед війною для ППО «пінських» моніторів [12, 67].

Пінська військова флотилія (ПВФ) підпорядковувалася безпосередньо наркому ВМФ, а в оперативному плані – командувачу військами Західного особливого військового округу. Завданнями флотилії було визначено: при прориві оборони противника і появи в смузі Західного Бугу і Вісли сприяти військам 4-ї армії у форсуванні річок; прикривати переправу; підтримувати

Бронекатери флотилії при підготовці до чергового бою

артилерійським вогнем наступ сухопутних військ, порушувати переправи противника; при просуванні радянських військ у смузі Німану підтримувати війська артилерійським вогнем; забезпечувати перевезення і переправи своїх частин; організувати протидесантну оборону прирічкових флангів. В операційну зону флотилії входили річки Прип'ять з Дніпро-Бузьким каналом, річки Західний Буг, Вісла (з початком воєнних дій), Німан зі з'єднуючою їх водною системою (р. Ясельда, Огінський канал, р. Щара) [5, 739; 12, 66].

З початком війни оперативне розгортання ПВФ почалося за наказом Главкома ВМФ М. Г. Кузнецова о 4:30 22 червня 1941 року [8, 16]. Відповідно до оперативно-стратегічних обставин (вихід противника на р. Березина на Західному фронті і прорив

13-ї німецької танкової дивізії до рубежів Київського укріпрайону) на підставі вказівок наркома ВМФ і начальника Генерального штабу від 11 липня з корабельного складу Пінської флотилії були сформовані Прип'ятський, Березинський і Дніпровський загоны. Прип'ятський (командир – капітан 2 рангу Г. І. Брахтман) і Березинський (командир – капітан-лейтенант К. В. Максименко) загоны були підпорядковані командувачу 21-ї Армії Західного фронту і призначалися для підтримки військ лівого крила фронту на берегах Прип'яті та Березини [12, 67-68]. Штаб флотилії з 13 липня до останнього дня оборони розташовувався в Києві на Подолі [7, 50].

Дніпровський загін, підпорядкований командувачу 26 армії Південно-Західного фронту, у складі моніторів (МН) «Флягин», «Левачев», канонерських човнів (КЧ) «Передовой», «Верный», «Димитров», «Кремль», «Каганович», «Смольный», сторожового корабля (СКР) «Ворошилов», бронекатерів (БКА) №41-45, №53, №54, тральщиків (ТЩ) №30-35, плавучих баз забезпечення (ПЗБ) «Белоруссия», «Березина», глісера (ГС) «Молотов», очолив капітан 1 рангу І. Л. Кравець [12, 68]. Уже 14 липня він розгорнувся південніше Києва [8, 18] на ділянці до Канева, де виникла загроза виходу німецьких військ до Дніпра і форсування його з ходу [7, 50].

Завдяки успішним діям кораблів флотилії, які допомогли військам якомога довгий час утримувати переправи і виграти час для організації оборони на лівому березі, основні сили радянських військ, які відходили на південь від Києва, 17 серпня переправилися через Дніпро. У цілому там, де діяли кораблі флотилії, противник ніде не був спроможний з ходу форсувати Дніпро або зірвати переправу радянських військ [3, 382].

Не досягнувши успіху у форсуванні Дніпра південніше Києва, німецькі війська перейшли до оборони на ділянці Пирогове – Канів. У середині серпня гітлерівці знову

відновили наступ перед фронтом Коростеньського укріпленого району і на Кременчуцькому напрямі. Створилася загроза обходу Києва з півночі. Противник розвивав наступ на Окунінове, Остер. У цей же час, розвернувшись фронтом на південь, з рубежу Гомель-Стародуб на Чернігів і Конотоп наступало ударне угруповання 2-ї німецької армії і 2-ї танкової групи. Це угруповання виходило до Десни – правого флангу Південно-Західного фронту. Командування фронту вирішило для посилення оборони Києва з півночі і північного сходу відвести війська Коростеньського укріпленого району в межиріччя Дніпра і Десни. Виникла необхідність зосередити основні сили флотилії північніше Києва на Прип'яті та Дніпрі для прикриття переправ сухопутних військ [8, 53].

Проте кораблі Дніпровського загону, виконуючи завдання з прикриття переправ Південно-Західного фронту через Дніпро південніше Києва, були змушені під тиском противника послідовно відходити вниз від Трипілля і Ржищева до району Бубнове. [6, 374-375]. Надвечір 16 серпня вони виявилися відрізнаними не тільки від головної бази флотилії – Києва – німецькими військами, які вийшли до Дніпра на фронті понад 200 км [5, 740], а й від шляху до відходу на південь, до Чорного моря, оскільки противник на цей час уже вийшов на правий, вищий берег Дніпра на ділянці Дніпропетровськ-Запоріжжя, з якого досить просто було контролювати плесо Дніпра [3, 382].

Оскільки у районі Києва на правому березі Дніпра наші війська утримували чималий КиУР, командування Південно-Західного фронту віддало наказ командувачу флотилією створити Київський загін кораблів [3, 382] і 16 серпня передислокувати Дніпровський загін із Бубнового спочатку до Києва з метою посилення оборони Київського укріпрайону, а потім – для наступного зосередження його до переправ

північніше Києва [8, 53]. Для цього кораблям необхідно було пройти близько 200 км угору по Дніпру, правий берег якого був зайнятий ворожими військами [3, 382].

Особливо небезпечними були райони Канева, Ржищева і Трипілля, де йшли запеклі бої за переправи. Тут гітлерівці мали значні сили артилерії, танків, бронемашин і піхоти. Поблизу Канева ситуація ускладнювалася ще й тим, що при відході частин Радянської армії була підірвана судноплавна секція залізничного мосту біля лівого берега, ферми якого загромадили фарватер. Нижче цього мосту на фарватері були затоплені понтони наплавного мосту, який неодноразово руйнувався авіацією й артилерією противника. Панування ворожої авіації в повітрі ще більше ускладнювало умови прориву кораблів до Києва [8, с.54].

Успіх операції залежав від швидкості, раптовості та прихованості його здійснення, від організації, взаємодії польової артилерії й авіації Південно-Західного фронту з кораблями прориву. Важливо було використовувати ту обставину, що головні сили противника ще не вийшли до Дніпра на всій ділянці прориву. Тому командування флотилії о 17 годині 16 серпня віддало наказ командирю загону капітану 1 рангу І. Л. Кравцю про негайну підготовку до прориву на Київ і одночасно створило рухому оперативну групу штабу з організації прориву і координації дій польової артилерії армії й авіації фронту з кораблями прориву. Очолив цю групу начальник штабу флотилії капітан 2 рангу Г. І. Брахтман [7, 50]. До її складу увійшли: військовий комісар флотилії дивізійний комісар І. І. Кузнецов, начальники оперативного та розвідувального відділів штабу, флагманський артилерист, флагманський хімік і заступник начальника зв'язку флотилії [8, 54]. У розпорядження цієї групи були додані рухома рація, взвод зв'язку та автотранспорт.

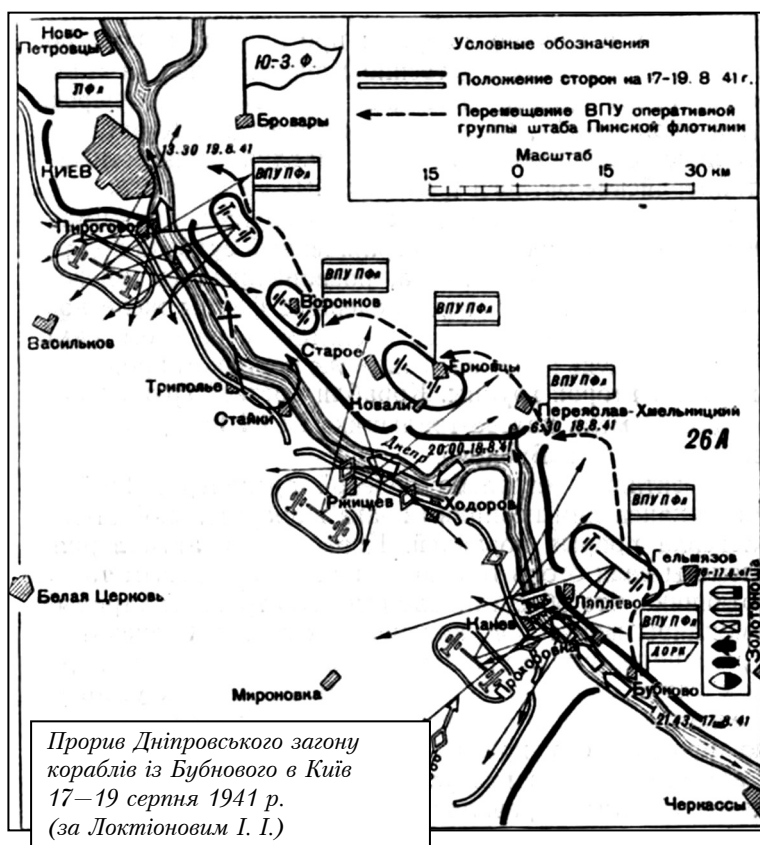
У другій половині дня 16 серпня оперативна група штабу флотилії спільно зі штабом фронту розробила план прориву,

*Тренування гарматної обслуги на канонерському човні «Передовой».
На задньому плані –
канонерський човен «Верный»*

погодила спільні дії польової артилерії армій, корпусів, авіації фронту і кораблів під час прориву, питання управління і зв'язку, бойового та матеріально-технічного забезпечення. Пізно ввечері оперативна група прибула в Бубнове [8, 54].

План прориву детально враховував умови поточної обстановки і можливу протидію противника. Щоб пройти найбільш небезпечні ділянки Дніпра біля Канева, Ржищева і Трипілля в темний час доби, було вирішено здійснити прорив двома етапами: у ніч на 18 серпня прорватися на ділянці Бубнове-Трахтемирів, увійти до Переяславського затону, замаскуватися і готуватися до продовження прориву, а потім в ніч на 19 серпня прорватися на ділянці Трахтемирів-Трипілля і на світанку під прикриттям авіації фронту і польової артилерії продовжувати рух до Києва. Бойовий порядок загону для прориву передбачав

розподіл кораблів за трьома тактичними групами:

1) монітор «Левачев», канонерський човен «Смольний», «БКА-41», катер-тральщик № 31 і буксир «Москва»;

2) монітор «Ростовцев» (прапор командира загону), канонерський човен «Верный», «БКА-42», катер-тральщик № 32 і буксир «Федерация»;

3) плавуча база «Белоруссия», катер-тральщик № 34 і катер зв'язку.

Такий розподіл кораблів забезпечував кожній групі розвідку по шляху руху загону, буксирування пошкоджених кораблів і тактичний вогневий зв'язок між групами прориву [8, 55].

Для бойового забезпечення прориву командування фронту виділило шістьнадцять (!) артилерійських полків. Вісім з них було розташовано на лівому березі поблизу Ка-

нева, п'ять – навпроти Ржищева, три – в районі навпроти Трипілья, а, отже, в найбільш небезпечних районах прориву було сконцентровано найбільше число гармат. Прорив кораблів безпосередньо в Київ забезпечувався артилерією південного флангу Київського укріпленого району. Польова артилерія до підходу кораблів до таких небезпечних пунктів, як Канів, Ржищів та Трипілья, повинна була вести попередню артилерійську підготовку по передньому краю прибережної смуги оборони ворожих військ. З підходом кораблів і виявлення їх противником корабельна артилерія повинна була прямою наводкою знищувати діючі вогневі точки і живу силу

противника біля урізу води, а польова артилерія – перенести вогонь у глибину його тактичної оборони. Після того, як план прориву був в деталях уточнений оперативною групою штабу флотилії, командування загону провело на моніторі «Ростовцев» нараду командирів і комісарів кораблів. Варто зазначити, що в результаті роз'яснювальної роботи особовий склад кораблів повністю усвідомив поставлене завдання і був не тільки готовий до прориву, а й повністю впевнений у його успішності [8, 56].

Проявивши виключну цілеспрямованість і гнучкість, офіцери оперативної групи та штабу загону кораблів забезпечили готовність до прориву з настанням темряви 17 серпня. Так, флагманські артилеристи штабів Пінської флотилії і загону кораблів побували на вогневих позиціях польової артилерії в районі Калеберди – Лепляво,

погодили організацію надання цілевказівок і порядок ведення вогню при прориві кораблів. Опісля на кораблях вони перевірили готовність корабельної артилерії та бойових розрахунків гармат і кулеметів. Начальник розвідувального відділу штабу флотилії забезпечив уточнення даних про склад і розташування військ противника на ділянці Бубнове-Трахтемирів і промір глибин під несудноплавними прольотами Канівського мосту і нижче, де були розташовані затоплені секції понтонної переправи. Отримані дані дозволяли припустити, що рівень води у Дніпрі після рясних дощів, які пройшли в середині серпня, дозволяє прохід кораблям [8, 57-58].

Станом на 19:00 17 серпня кораблі були готові до прориву, особовий склад очікував наказу про початок руху. З настанням темряви саперні частини розчистили прохід на ділянці затопленого понтонного мосту і встановили огороження фарватеру. До 22 години був проведений промір глибин під двома несудноплавних прольотами мосту – дійсно глибини тут виявилися такими, що дозволяли плавання кораблям навіть з більшою осадкою, ніж ті, що входили до складу Дніпровського загону. Промір глибин був здійснений приховано, під прикриттям автоматників і польової артилерії. Після завершення проміру глибин начальник розвідки флотилії з командного пункту передового полку дивізії, що оборонялася на лівому березі Дніпра навпроти Канева, мав відслідковувати прохід кораблів біля мостів і доповідати начальнику штабу флотилії [8, 58].

О 21:45 за умовним сигналом з командного пункту оперативної групи кораблі загону, які вишикувались у бойовий порядок, вийшли бойовими групами на Канів. Як і було передбачено планом, у першій групі йшли монітор «Левачев», канонерський човен «Смольный», буксир «Москва», «БКА-41», катер-тральщик № 31, у другій – монітор «Ростовцев», канонерський човен «Верный»,

«БКА-42», катер-тральщик №32 і буксир «Федерация», у третій – плавбаза «Белоруссия», катер-тральщик №34 і буксир. Близько опівночі з лівого берега Дніпра польова далекобійна артилерія 26-ї армії з рубежу Келеберда-Лепляво розпочала методичний обстріл ворожих позицій у Каневі та прилеглих до нього околиць – у Бобринці, Ситниках, Пекарях – з метою дезорганізувати оборону і відволікти увагу противника від загону кораблів, які підходили на цей час до Канева. Розпочавши обстріл противника окремими гарматами і батареями, з уведенням у бій все більшого числа гармат, що були у Каневі і на зворотних схилах канівських висот, вогонь відкривало все більше батарей армії – розпочалася запекла артилерійська дуель, у якій з обох сторін брало участь понад триста гармат [8, 59].

Загрузнувши у двобої з артилерією 26-ї армії, гітлерівці не помітили підходу кораблів до Канева. Вони виявили головну групу тільки тоді, коли вона вийшла на траверз могили Кобзаря. У цей момент за сигналом ракетами з монітора «Левачев» польова артилерія перенесла вогонь у глибину оборони противника, а кораблі почали обстрілювати безпосередньо позиції противника у Каневі. Кораблі рішуче просувалися уперед, подавляючи мінометні й артилерійські батареї і кулеметні гнізда ворога.

Минувши Канів, кораблі першої групи, притискаючись до лівого берега, проходили огорожений судновий прохід зруйнованого понтонного мосту, розвертаючись уліво, до правого берега, і йшли вже під уцілілими фермами залізничного мосту – останньою перешкодою на цій найскладнішій ділянці прориву. У такий спосіб прорвалися і кораблі другої групи. Кораблі третьої групи внаслідок посадки на мілину катера-тральщика №34 згаяли час і повернулися в Бубнове [8, 60].

Значною мірою полегшила прорив кораблів ефективна стрільба польової артилерії 26-ї армії по канівських позиціях ворога.

Корабельна артилерія і кулемети вели вогонь лише по видимих точках противника, що забезпечувало високу точність стрільби. Командири моніторів, канонерських човнів, бронекатерів і тральщиків уміло управляли вогнем під час маневрів кораблів у надзвичайно складних бойових і навігаційних умовах. Ділянку Дніпра від канівських мостів до Трахтемирова була пройдена без протидії ворога. На світанку 18 серпня кораблі втягнулися до Переяславського затону і ретельно замаскувалися гіллям під фон берега.

Таким чином, найбільш небезпечну ділянку було пройдено. Завдяки добре організованій тактичній взаємодії кораблів і польової артилерії опір ворога був зламаний, досягнута раптовість була вміло використана. Матроси, старшини й офіцери загону виявили високу військову майстерність і відвагу, забезпечили безвідмовну роботу усіх засобів і механізмів. Незважаючи на надзвичайну напругу і втому, особовий склад після вдалого швартування у Переяславському затоні був остаточно переконаний в успішності прориву. Як було пізніше встановлено, німці прийняли інтенсивну стрілянину з лівого берега Дніпра за артилерійську підготовку перед контрударом радянських військ на канівській ділянці фронту. Прориву кораблів вони аж ніяк не очікували. Тільки з виходом кораблів на траверз Канева і початком ними стрільби гітлерівці зрозуміли дійсну ситуацію, але вже не були в змозі ефективно протидіяти кораблям. Зранку 18 серпня німецька розвідувальна авіація протягом кількох годин обстежувала прилегли до Канева лівобережні райони і Дніпро від Канева до Трипілля, але виявити кораблі не змогла [8, 60-61].

Другий етап прориву почався з настанням темряви, о 20 годині 18 серпня. Першими вийшли для розвідки фарватеру бронекатер і тральщик, за ними – монітори, канонерські човни й інші кораблі. Польова артилерія 26-ї армії з району Ковалі-Старе повела попередній обстріл позицій против-

ника біля Ходорова, Щучинки і Ржищева, супроводжувала своїм вогнем кораблі прориву на цій ділянці. Відстань від Ходорова до Гребенів кораблі долали вночі в умовах потужної протидії ворога, яка, у той же час була практично нейтралізована польовою і корабельною артилерією на всій тактичній глибині його прибережної оборони.

На світанку 19 серпня кораблі підходили до Трипілля. Звідти до Києва, крім польової артилерії, їх прикривала винищувальна авіація Південно-Західного фронту. Коли неподалік від південного флангу Київського укріплення кораблі були обстріляні з району Хотів-Пирогове зосередженим вогнем противника, це уже не могло суттєво зашкодити їх прориву до Києва. Ворожі далекобійні батареї були подавлені перхресним вогнем артилерії 64-го стрілецького корпусу з лівого берега Дніпра і артилерією південного флангу Київського укріпленого району. Власне, і самі кораблі, змінюючи швидкість ходу і виставляючи димові завіси, збивали пристрілку ворожих батарей, одночасно своїм метким вогнем подавляли прибережні вогневі точки. О 13:30 19 серпня кораблі Дніпровського загону, подолавши протидію ворога, без втрат прибули до Києва [3, 382; 8, 61].

Отже, прорив кораблів Дніпровського загону до Києва у настільки складній ситуації був успішно здійснений завдяки якісно розробленому плану прориву та його бойового забезпечення, добре організованій тактичній взаємодії загону з артилерією й авіацією Південно-Західного фронту, використанню елементу раптовості, високим морально-бойовим якостям особового складу. Створення мобільної оперативної групи з досвідчених офіцерів штабу флотилії, яка, маючи повноваження приймати відповідальні рішення, в обмежений час організувала прорив кораблів і керовану взаємодію з сухопутними військами на ділянці прориву, повністю виправдало себе [8, 62].

Збереження ядра Дніпровського загону кораблів мало важливе значення для при-

криття переправ радянських військ на Прип'яті, Дніпрі і Десні на північ і, власне, для підтримки флангів Київського укріпленого району [5, 740; 7, 51]. Успішний прорив Дніпровського загону із Бубнового до Києва, здійснений без втрат кораблів у таких складних бойових умовах, став важливим внеском у розвиток військово-морського мистецтва, яскравим прикладом зростаючої бойової майстерності моряків флотилії, їх важливою перемогою, яка сприяла підвищенню бойового духу захисників і населення Києва.

Всього три доби отримав особовий склад цих кораблів на усунення бойових пошкоджень, ремонт матеріальної частини і поповнення боєприпасів. Попереду на моряків чекали нові запеклі бої північніше Києва, які розгорнулися 23 серпня і тривали до відходу радянських військ із столиці України на лівий берег Дніпра.

Наприкінці серпня 1941 року кораблі всіх трьох загонів забезпечували відхід 5-ї армії через Прип'ять і Дніпро. Згодом флотилія опинилася в складному становищі: їй довелося діяти в умовах, коли обидва береги ріки були зайняті противником. Внаслідок безперервних ударів авіації й артилерійських обстрілів противника вона втратила більшу частину кораблів і катерів. Оскільки противник зайняв обидва береги Дніпра до самого Херсона, що виключало можливість прориву в Чорне море, 19 вересня (за інши-

ми даними – 18 вересня [10]) останні боєздатні кораблі були підірвані своїми екіпажами [6, 375], а моряки перейшли на суходіл, де героїчно воювали у складі сухопутних військ, створивши два загони морської піхоти, прикриваючи відхід 37-ї армії з Києва [2]. 5 жовтня (за іншими даними – 6 жовтня [12, 74]) 1941 року нарком ВМФ підписав наказ № 00361 про розформування Пінської військової флотилії [6, 375].

Загалом, успішні дії Пінської військової флотилії сприяла підвищенню стійкості оборони радянських військ у Київській стратегічній операції у липні-вересні 1941 року та бойових діях зі скосування противника на інших ділянках радянсько-німецького фронту, що, у цілому, дало змогу виснажити ворога і зменшити темп його наступу. Одним з епізодів тих подій став, зокрема, героїчний прорив Дніпровського загону кораблів від Бубнового до Києва 17–19 серпня.

Самовідданість і мужність моряків-дніпровців обійшлася дорого: загалом у 1941 році флотилія у боях за Білорусію та Україну втратила загиблими, померлими від ран, тими, хто зник безвісті і пораненими 707 осіб особового складу [10], переважно при веденні бойових дій на суходолі. На кінець лютого 1942 року із оточення вийшли тільки 42 особи командного складу і близько 500 червонофлотців [12, 74].

ДЖЕРЕЛА

1. Амусин Б. Создание и развёртывание военных речных и озёрных флотилий в боевой обстановке (1941–1944 гг.) // Военно-исторический журнал. – 2008. – № 9. – С. 16-18.
2. Басов В. И. Флот в Великой Отечественной войне 1941 –1945 (Опыт оперативно-стратегического применения). – М.: Наука, 1980. – 304 с. – Книга на сайті: <http://www.biografia.ru/cgi-bin/quotes.pl?oaction=show&name=material64>.
3. Боевой путь советского Военно-Морского Флота / В.И. Ачкасов, А.В. Басов, Н.В. Большаков, Г.М. Гельфонд и др.; Предисл. С. Горшкова. – 3-е изд., доп. – М.: Воениздат, 1974. – 592 с.

4. Вьюненко Н.П., Мордвинов Р.Н. Военные флотилии в Великой Отечественной войне. – М.: Воениздат, 1957. – 272 с.
5. Доценко В. Д. История военно-морского искусства. Т. II. Боевые действия флотов. – М.: Изд-во Эксмо; Terra Fantastica. – 800 с., ил. – (Энциклопедия военной истории).
6. Кузнецов Н.И. Накануне. Курсом к победе. – М.: Воениздат, 1991. – 732 с.
7. Лисенко О.Є. Дніпровська військова флотилія в обороні Києва в 1941 р. // Воєнна історія. – 2002. – № 3-4. – С. 50-53.
8. Локтионов И.И. Пинская и Днепровская флотилии в Великой Отечественной войне. – М.: Воениздат, 1958. – 276 с. (с. 53-63).
9. Лысенко А.С. Моряки Днепровской военной флотилии в боях за Родину. – К., 1970.
10. Максимов Е. Флотилия на Пине // Красная звезда. – 2011. – 27 апреля.
11. Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни / За ред. В.Д. Конашевича. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 1997. – 563 с.
12. Спичаков В. Пинская военная флотилия в 1941 г. // Морской сборник. – 2010 – № 5. – С. 65-74.
13. Україна в полум'ї війни. 1941-1945 / П.П. Панченко, О.І. Уткін, В.І. Горелов та ін. – К.: Україна, 2005. – 560 с.